

ислерин базар экономикасына өтиў дәўириниң кыйыншылықларына байланыслы пайда болған жағдай менен ғана байланыстырып қойыўға болмайды. Базар жағдайларына бейимлеспегенлиги, арқа сүйеушилик

кейпинен еле қутылмаған, айрым қархана басшылардың хәрекетсизлиги бундай унамсыз тенденцияларды пайда болыўына алып келгенлигин изертлеў материаллары көрсетеди.

Әдебиятлар

1. «Экономика и статистика». 1995, №7.
2. КА ҚР Қамбағаллықты қысқартыў хәм бәнтлик министрлиги. Санаат бөлими. Папка-3.
3. КА ҚР Қамбағаллықты қысқартыў хәм бәнтлик министрлиги. Санаат бөлими мағлыўматлары. Папка-7
4. КА ҚР Қамбағаллықты қысқартыў хәм бәнтлик министрлиги. Санаат бөлими. Папка- 23
5. /«Вести Каракалпакстана». 11-февреля 1997 год. КА ҚР Қамбағаллықты қысқартыў хәм бәнтлик министрлигиниң санаат бөлиминиң мағлыўматлары. Папка-3.
6. ТА Совета Министров РК. Данные отдела промышленности. Папка 23.

РЕЗЮМЕ. Ушбу мақолада Қарақалпақистон Республикасида санаат қархоналарнинг бозор иқтисодиётига ўтиш давридаги оғир иқтисодий аҳвали кўрсатилган. Шунингдек, иқтисодий ислохотлар йўлида XX асрнинг 90-йилларида санаат секторида иқтисодий ўзгаришлар ўз аксини топган.

РЕЗЮМЕ. В данной статье показано тяжелое экономическое положение промышленных предприятия Республики Каракалпакстан в период перехода на рыночную экономику. Также на пути экономических реформ отражены процессы экономических преобразования промышленного сектора края в 90-е годы XX века.

SUMMARY. This article shows the difficult economic situation of industrial factories of the Republic of Karakalpakstan during the transition to a market economy. The processes of economic transformation of the industrial sector of the region in the 90s of the twentieth century are also reflected on the path of economic reforms.

JAŇA REDAKCIYADAǒÍ ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASÍ KONSTITUCIYASÍ HÁM ONÍN ÁHMİYETI

E.Tilewov – *pedagogika ilimleri boyınsha filosofiya doctori, docent*
Ajiniyaz atındaǒı Nókis mámleketlik pedagogikalıq instituti

Tayanch soʻzlar: Konstitutsiya, qonun, huquq, jamiyat, davlat, ijtimoiy davlat, inson huquqlari, fuqaro, fuqarolik.

Ключевые слова: Конституция, закон, право, общество, государство, социальное государство, права человека, гражданин, гражданский

Key words: Constitution, law, right, society, state, social state, human rights, citizens, civil.

Konstituciya latinsha «constitution» sózinen alınğan bolıp, «dúzilis», «ornatıw» degen mánislerdi bildiredi. Konstituciya ayrıqsha yuridikalıq qásiyetlerge iye bolğan birden bir siyasiy-huqıqıy hújjet bolıp, onda shaxs, jámiyet hám mámleket ortasındaǒı qatnasıqlardıń tiykarǒı principleri ornatıladı; mámleket hákimiyatınıń dúzilisi, subektleri, hákimiyatı ámelge asırıw mexanizmi belgilenedi; jámiyet, insan hám puqaranıń mámleket tárepinen qorıqlanatuǒın huqıqları hám erkinlikleri bekkemlenedi.

Konstituciya óz mánisi hám yuridikalıq tábiyatına kóre basqa huqıqıy hújjetlerden tómendegi áhmıyetli tárepleri menen ajralıp turadı:

Birinshiden, konstituciya arnawlı subekt, yaǒnıy Ózbekstan xalıq tárepinen referendum arqalı yaǒı onıń atınan Ózbekstan Respublikası Oliy Májilisi Nızamshılıq palatası deputatları hám Senatı aǒzaları ulıwma sanınıń keminde úshen eki bóleginen ibarat kópshilik dawısı menen qabıl etiledi;

Ekinshiden, konstituciyalıq qaǒıydalar tásir etiwshi, baǒdarlawshi, birlemshi áhmıyetke iye;

Úshinshiden, konstituciyalıq tártipke salıw kóleminin keń qamırawlılıǒı menen klassifikaciyalanadı, yaǒnıy ol júdá áhmıyetli hám keń kólemdegi sociallıq qatnasıqlar shegarasına tásir kórsetedi;

Tórtinshiden, konstituciya ayrıqsha yuridikalıq qásiyetler iye, yaǒnıy basqa nızamlardan ústinlikke, joqarı yuridikalıq kúshke, ózine tán qorǒalıw formasına, arnawlı tárizde qabıl etiliw hám ózgertiriliw tártibine iye.

Ózbekstan Respublikasınıń Konstituciyası 1992-jıl 8-dekabr kúni Ózbekstan Respublikası Oliy Kengashiniń on ekinshi shaqırıq on birinshi sessiyasında 6 bólim, 26 bap, 128 statya quramında qabıl etildi.

2022-jıl 20-ıyúń kúni Prezident Shavkat Mirziyoyev respublika Konstituciyalıq komissiyası aǒzaları menen ushırası. Ushırasıw dawamında mámleket basshısı Konstituciyaǒa ózgeris kiritiw júzesinen puqaralar tárepinen bildirilgen ayırım usınıslarǒa qatnas bildiriw tiykarında óz usınısların alǒa súrdi.

«Jańalangan Konstituciya mámleketimizdiń uzaq múddetli rawajlanıw strategiyaları, ulıwma júrtımız hám xalqımızdıń erteńǒi abadan turmısı ushın bekkem huqıqıy tiykar hám de isenimli kepillik jaratıwı lazım» [2], - dep

atap ótti mámleket basshısı.

Prezident Shavkat Mirziyoyev «Ózbekstan – sociallıq mámleket» degen ideyanı tiykarǒı nızam menen bekkemlew usınısın alǒa súrdi.

«Sociallıq mámleket mıtájlerge úy-jay, jasaw ushın zárúr bolğan paydalanıw tovarlarınıń eń kem muǒdarı belgilep qoyılıwın názerde tutadı. Ol shaxs hám onıń shańaraǒı múnásip turmıs keshiriwı ushın jetetuǒın is haqı, kambaǒallıqtı qısarttırıw, bántlikti támiynlew, qáwipsiz miynet sharayatın jaratıwdı talap etedi. Sonıń menen birge, jumıssızlıqtan qorǒalıw, kepillestirilgen sıpatlı bilimlendiriw, qanıgeli medicinalıq járdem, hámme ushın teń imkaniyatlar, shańaraqlar, balalar, hayallar, kekseler, mayıplıǒı bar shaxslardı hár tárepleme qollap-quwatlaw hám sociallıq mámlekettiń tiykarǒı wazıypası» [2], - dep túsındirdi Prezident.

Jańa redakciyadaǒı Ózbekstan Respublikası Konstituciyası 2023-jıl 30-aprel kúni ótkizilgen Ózbekstan Respublikası referendumında ulıwma xalıqlıq dawıs beriw arqalı qabıl etildi.

1992-jıl 8-dekabr`degi Ózbekstan Respublikası Konstituciyası 6 bólim, 26 bap, 128 statyadan ibarat edi. Jańa redakciyadaǒı Ózbekstan Respublikası Konstituciyası bolsa 6 bólim, 27 bap, 155 statyadan ibarat etip qabıl etildi. Yaǒnıy jańa redakciyadaǒı Ózbekstan Respublikasınıń Konstituciyasına 1 bap, 27 stat`ya qosıldı.

Jańa redakciyadaǒı Konstituciya tómendegi quramnan quraladı:

Birinshi bólim – Tiykarǒı principler dep atalıp, 1-bap Mámleket suvereniteti (1-6-statyalar), 2-bap Xalıq hákimiyatshılıǒı (7-14-statyalar), 3-bap Konstituciya hám nızamnıń ústinligi (15-16-statyalar), 4-bap Sırtqı siyosat (17-18-statyalar);

Ekinshi bólim - İnsan hám puqaranıń tiykarǒı huqıqları, erkinlikleri hám minnetleri dep atalıp, 5-bap Ulıwma qaǒıydalar (19-21-statyalar), 6-bap Puqaralıq (22-24-statyalar), 7-bap Jeke huqıq hám erkinlikler (25-35-statyalar), 8-bap Siyasiy huqıqlar (36-40-stat`yalar), 9-bap Ekonomikalıq, sociallıq, mádeniy hám ekologiyalıq huqıqlar (41-53-statyalar), 10-bap İnsan hám de puqaranıń huqıq hám erkinlikleri kepillikleri (54-58-statyalar), 11-bap Puqaralardıń minnetleri (59-64-statyalar);

Úshinshi bólim – Jámiyet hám shaxs dep atalıp, 12-bap

Jámiyetin ekonomikalıq tiykarları (65-68-statýalar), 13-bap Puqaralıq jámiyeti institutları (69-75-statýalar), 14-bap Shańaraq, balalar hám jaslar (76-80-statýalar), 15-bap Galaba xabar quralları (81-82-statýalar);

Tórtinshi bólim – Hákimshilik-aymaqlıq hám mámleket dúzilisi dep atalıp, 16-bap Ózbekstan Respublikasınıń hákimshilik-aymaqlıq dúzilisi (83-84-statýalar), 17-bap Qaraqalpaqstan Respublikası (85-90-statýalar);

Besinshi bólim – Mámleket hákimiyatınıń shólkemlestiriliwi dep atalıp, 18-bap Ózbekstan Respublikası Oliy Majlisi (91-104-statýalar), 19-bap Ózbekstan Respublikasınıń Prezidenti (105-113-statýalar), 20-bap Ózbekstan Respublikası Ministrler Kabineti (114-119-statýalar), 21-bap Jergilikli mámleket hákimiyatı tiykarları. Puqaralardıń ózin-ózi basqarıw organları (120-127-statýalar), 22-bap Saylaw sisteması (128-129-statýalar), 23-bap Sud hákimiyatı (130-140-statýalar), 24-bap Advokatura (141-142-statýalar), 25-bap Prokuratura (143-146-statýalar), 26-bap Finans, pul hám bank sisteması (147-151-statýalar), 27-bap Qorǵanıw hám qawipsizlik (152-153-statýalar);

Altınshi bólim – Konstituciyanı ózgerteriw tártibi (154-155-statýalar) [1].

Jańa redakciyadaǵı Ózbekstan Respublikası Konstituciyası 128-statýadan 155-statýaǵa, normalar sanı 275 ten 434 ke, konstituciyanıń 65 procent teksti xalqımız usınısları tiykarında jańalandı.

Konstituciyanıń 2-bólim 9-babı (Ekonomikalıq hám sociallıq huqıqlar) Ekonomikalıq, sociallıq, mádeniy hám ekologiyalıq huqıqlar, 10-babı (Insan huqıqları hám erkinlikleriniń kepillikleri) Insan hám puqaranıń huqıqları hám erkinlikleri kepillikleri; 3-bólim 13-babı (Jámaát birlespeleri) Puqaralıq jámiyeti institutları, 14-babı (Shańaraq) Shańaraq, balalar hám jaslar; 5-bólim 20-babı (Ministrler Kabineti) Ózbekstan Respublikası Ministrler Kabineti, 21-babı (Jergilikli mámleket hákimiyatı tiykarları) Jergilikli mámleket hákimiyatı tiykarları. Puqaralardıń ózin-ózi basqarıw organları dep qayta ataldı, sonıń menen birge 24-bap Advokatura haqqında qosıldı.

Sunday-aq, ádil sudlaw tarawında ólim jazası qadaǵan etildi, sudtıń qararısız 48 saattan artıq múddet uslap turıw múmkin emesligi, huqıq hám erkinliklerin sheklew menen baylanıslı barlıq háreketlerge tek sud qararı tiykarında jol qoyılıwı, ayıplanıwshı hám sudlanıwshılardıń ózine qarsı kórsetpe bermeslik, yaǵnıy «úndemeslik» huqıqı beriliwi, hár kim óz huqıq hám erkinliklerin nızamda qadaǵan etilmegen barlıq usıllar menen qorǵawǵa haqlı ekenligi, shaxstı uslaw waqtında oǵan túsiniqlı tilde óz huqıqları hám uslap turılıw tiykarları túsindiriliwi kerekligi, biypul baslanǵısh kásip-ónerge oqıtılıwı, inklyuziv bilim alıw imkaniyatı, shańaraqtıń rawajlanıwı ushın sociallıq, ekonomikalıq, huqıqiy hám basqa shárt-sharayatlar jaratılıwı, pensiya, napaqa hám basqa sociallıq járdemler muǵdarı eń kem paydalanıw qárejetlerden az bolıwı múmkin emesligi hám basqa normalar kiritildi.

Jańalangan konstituciya jaqlar máselelerine ayrıqsha dıqqat qaratılıp 14-bap Shańaraq, balalar hám jaslar dep ataldı.

Mámleket jaslardıń jeke, siyasiy, ekonomikalıq, sociallıq, mádeniy, ekologiyalıq huqıqları qorǵalıwın

támiynleydi, olardıń jámiyet hám mámleket turmısında aktiv qatnasıwın xoshametleydi.

Mámleket jaslardıń intellektual, dóretiwshilik, fizikalıq hám ádeplilik tárepten qalıplesiwi hám de rawajlanıwı ushın, olardıń bilim alıwǵa, den-sawlıǵın saqlawǵa, úy-jayǵa, jumısqa ornalasıwǵa, bántlik hám dem alıwǵa bolǵan huqıqların ámelge asırıw ushın shárt-sharayatlar jaratadı (79-statýa).

Úzliksiz bilimlendiriw sisteması boyınsha mektepke shekemgi bilimlendiriwden joqarı bilimlendiriwge shekem huqıqiy normalar kiritildi.

Konstituciyanıń 50-statýasında «Hár kim bilim alıw huqıqına iye.

Mámleket úzliksiz bilimlendiriw sisteması, onıń hár qıylı túrleri hám formaları, mámleket hám mámleketlik emes bilimlendiriw shólkemleri rawajlanıwın támiynleydi.

Mámleket mektepke shekemgi tálim hám tárbiyanı rawajlandırıw ushın shárt-sharayatlar jaratadı.

Mámleket biypul ulıwma orta bilim hám baslanǵısh professional bilim alıwdı kepillestiredi. Ulıwma orta bilimlendiriw májbúriy.

Mektepke shekemgi tálim hám tárbiya, ulıwma orta bilimlendiriw mámleket qorǵawında.

Bilimlendiriw shólkemlerinde ayrıqsha bilim iqtıyajlarına iye bolǵan balalar ushın inklyuziv tálim hám tárbiya támiynlenedi», - dep kórsetildi.

Sunday-aq, 51-statýasında «Puqaralar mámleketlik bilimlendiriw shólkemlerinde tańlaw tiykarında mámleket esabınan joqarı maǵlıwmat alıwǵa haqlı.

Joqarı bilimlendiriw shólkemleri nızamǵa muwapıq akademiyalıq erkinlik, ózin ózi basqarıw, izertlewler ótkiziw hám oqıtıw erkinligi huqıqına iye» ekenligi haqqında normalar kiritildi.

Jańalangan Konstituciyaǵa oqıtıwshılardıń miyneti hám huqıqların qorǵaw boyınsha normalar hám kiritildi. Bul Konstituciyanıń 52-statýasında óz kórinisin tapqan. «Ózbekstan Respublikasında oqıtıwshınıń miynet jámiyet hám mámleketti rawajlandırıw, sawlam, barkamal áwladtı qalıplestiriw hám de tárbiyalaw, xalıqtıń ruwxıy hám mádeniy dárejesin saqlaw hám de bayıtıwdıń tiykarı sıpatında tán alınadı.

Mámleket oqıtıwshılardıń abıroyı hám qádır-qımbatın qorǵaw, olardıń sociallıq hám materiallıq parawanlıǵı, kásiplik tárepten ósiwi haqqında ǵamxorlıq kóredi».

Ulıwma alǵanda jańa redakciyadaǵı Konstituciya insan huqıqlarına tiyisli normalar 3 barabardan zıyatqa astı.

Prezidentimiz ayıp ótkenindey, «Insan qádiri biz ushın qandayda bir bálent parwaz túsiniq emes. Insan qádiri degende, biz, áwele, hár bir puqaranıń tınısh hám qawipsiz turmıs keshiriwın, onıń fundamental huqıq hám erkinliklerin támiynlewdi názerde tutamız».

Ulıwma alǵanda, búgin Konstituciyamızdıń jańa normalarında tiykarǵı itibar insan, jámiyet hám mámlekettiń turaqlı rawajlanıwın támiynlewge qaratılǵanlıǵın isenim menen ayıp ótiwimiz múmkin. Jańa redakciyadaǵı Tiykarǵı Nızamnıń qabıl etiliwi menen bul boyınsha jáne de bekkem konstituciyalıq-huqıqiy tiykar jaratıldı.

Адебиетлар

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. -T.: «O'zbekiston», 2023.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 20-июнь кунги республика Конституциявий комиссия аъзолари билан учрашувидagi нутқи. <https://www.gazeta.uz/uz/2022/06/21/president-suggestions/>

РЕЗЮМЕ. Мақолада янги тахрирдаги Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва унинг умумхалқ референдуми асосида қабул қилиниши, конституцияга қиритилган ўзгаришлар ҳақида кенг ёритиб берилди. Янги тахрирдаги Конституция 6 бўлим, 27 боб, 155 моддадан иборат.

РЕЗЮМЕ. В статье подробно рассмотрена новая редакция Конституции Республики Узбекистан и её принятие на основе всенародного референдума, а также изменения, внесенные в Конституцию. Недавно пересмотренная Конституция состоит из 6 разделов, 27 глав и 155 статей.

SUMMARY. In the article, the new version of the Constitution of the Republic of Uzbekistan and its adoption on the basis of a national referendum, as well as the changes made to the constitution, were discussed in detail. The newly revised Constitution consists of 6 sections, 27 chapters, and 155 articles.